

Zapiski, ocene in poročila

RUBEN IVANOVIČ AVANESOV V SLOVANSKEM JEZIKOSLOVJU

(ob sedemdesetletnici)

Profesor moskovske državne univerze in dopisni član sovjetske akademije znanosti R. I. Avanesov je v rusističnem in slavističnem jezikoslovju znamenita osebnost. V svojem polstoletnem znanstvenem in učnem delu je ta učenjak »osvojil« kar štiri obsežna jezikoslovna področja: teorijo jezika, rusko dialektologijo, zgodovino ruskega jezika ter fonetiko (in fonologijo) sodobnega ruskega knjižnega jezika. Z ne navadno delavnostjo in kljub deloma neprijaznim življenjskim okoliščinam se je povsod prebil v prvo vrsto, v ruski dialektologiji pa je že več kot dve desetletji prvo ime v Sovjetski zvezi, tako da ga lahko uvrstimo med eminentne predstavnike ruske dialektologije, kot so bili Sobolevskij, Šahmatov, Durnovo in Seliščev.

Profesor Avanesov se je rodil 14. februarja 1902; univerzitetne študije je končal v Moskvi v nemirnih letih po oktobrski revoluciji, ki pomenijo sicer veliko gmotno stisko, a so na drugi strani sprožila v književnosti in umetnostni teoriji številne nove zamisli, tako da so bila to za mlade nadarjene izobražence najbolj razgibana, skrajno intenzivna in plodna leta. Tudi mladi Avanesov se je najprej ukvarjal s književno teorijo in zgodovino (Dostojevskij), vendar se je že sredi dvajsetih let preusmeril v jezikoslovje. Kot triindvajsetletni diplomant je postal sodelavec in član Moskovske dialektološke komisije, ki je pozneje spreminjala svoje ime, sicer pa je bila to osrednja ruska dialektološka ustanova. V njenem okviru je Avanesov deloval do začetka tridesetih let, ko je postal predstojnik katedre za ruski jezik na moskovskem mestnem pedagoškem inštitutu (MGPI).

Že sredi dvajsetih let je bil Avanesov član tkim. skupine DARS (Dmitriev, Avanesov, Reformatskij, Sidorov), ki si je naložila težko nalogo napisati »revolucionarno« knjigo o osnovah jezikoslovja. Čeprav delo ni izšlo, pomenijo ideje DARS zarodek »novomoskovske šole« (tako se je imenovala glede na prejšnjo »moskovsko šolo« Fortunatova), katere jedro je sestavljala pozneje »štiriperesna deteljica« Avanesov, Kuznetsov, Reformatskij, Sidorov, in je po letu 1950 znana kot Moskovska fonološka šola.

Po zaslugi Avanesova se je na katedri za ruski jezik MGPI sredi tridesetih let razvilo močno žarišče idej novomoskovske šole, saj so se tu poleg imenovanega fonološkega jedra zbirali jezikoslovci kot S. I. in S. B. Bernštejn, A. M. Suhotin, G. O. Vinokur in dr. »Moskovski« pogledi na fonem so dobili ostrejšje in enotnejše obrise na konferenci, ki so jo na tej katedri organizirali leta 1935; v marsičem so bila v tej diskusiji prisotna fonološka načela, ki jih je Avanesov (s Sidorovom) izoblikoval v svoji razpravi *Reforma orfografii v svjazi s problemoj pis'mennogo jazyka* (RJaSŠ 1, 1930, 110-18).

Novo stopnjo v razvoju novomoskovskih fonoloških zamisli pomeni knjiga R. I. Avanesova (s Sidorovom) *Očerk grammatiki russkogo literaturnogo jazyka* (1945), v kateri je prikazan celoten sistem ruskih fonemov. (Delo je bilo napisano in postavljeno že pred drugo svetovno vojno.) S teorijo fonemov se je Avanesov ukvarjal tudi prvo desetletje po vojni, čeprav je v tem obdobju največ časa posvetil dialektologiji.

Globoke pretrese je enotnost moskovskih fonoloških načel doživljala v letih 1952-53, ko je poznejši vodilni strukturalist S. K. Šaumjan sprožil debato o vprašanih fonologije (Izvestija AN SSSR OLJa — *K diskussii po voprosam fonologii*). Avanesov je v teh razpravah nastopil proti Šaumjanu, ki se je (poleg drugega) po zgledu Bühlerja in Trubeckoja zavzemal za ločitev fonetike od fonologije, in odločno branil tezo o eni vedi fonetiki, ki obseže v svoji višji stopnji tudi nauk o fonemih. Čeprav je Šaumjanov napad veljal predvsem »ščerbiansko« usmerjenim leningrajskim fonetikom (Zinder, Matusevičeva), ki so pojmovali fonem kot glasovni tip in niso priznavali soodvisnosti fonemske in morfemske ravnine, je vseeno prizadel tudi Avanesova in njegove somišljenike, ki so bili še najbliže praški fonološki šoli (hiperfonem — arhifonem, nevtralizacija, pozicija, itd.), saj so se eni in drugi bolj ali manj naslanjali na Baudouina de Courtenayja, medtem ko se je Ščerba s svojimi učenci umikal v artikulacijsko-akustično območje.

V naslednjih treh letih (1954-56) se je Avanesov oddaljil od nekdanjih skupnih fonoloških stališč četvorice in se s svojimi glasovnimi »prevlekami« (zvukovaja oboločka) ter šibkimi in krepkimi fonemi vsaj navidezno približal leningrajski šoli. Te svoje novosti je avtor strnil v knjigi *Fonetika sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka (1956)*, ki je imela kljub številnim ugovorom močan odmev v slavističnem svetu.

Z rusko dialektologijo se je Avanesov ukvarjal od začetkov svojega znanstvenega delovanja. Sprva je zbiral narečno gradivo kot sodelavec MDK, opisal nekaj govorov in v širših razmerjih analiziral nekatere narečne pojave. Po vojni je postal glavni organizator dialektoloških raziskovanj, pripravil je izčrpne vprašalnike in navodila za dialektološko delo, ki je bilo usmerjeno k izdelavi lingvističnega atlasa ruskega jezika. Več razprav Avanesova iz tega časa zgovorno dokazuje, da je moral sam reševati nekatere osnovna vprašanja lingvistične geografije. Svoje dvajsetletne dialektološke raziskave in teoretične postavke je leta 1949 združil v knjigi *Očerki ruskoj dialektologii*. To res ni pregleden učbenik za študente, zato pa je v knjigi najti poleg historične vede, klasifikacije ruskih narečij in analize glavnih pojavov tudi osnovna metodološka načela za dialektološko delo; v njih odklanja avtor takšen pristop k obdelavi narečij, ki izhaja od knjižnega jezika in obravnava vse narečne pojave samo v odnosu do te jezikovne plasti; prav tako se mu zdi postopek primerjanja današnjega stanja z nekdanjimi (rekonstruiranimi) stanji neustrezen; narečja morajo biti vedno samostojen predmet jezikoslovnega opisa, saj je le tako mogoče zajeti vso njihovo pisanost.

Po desetih letih načrtnega zbiranja in obdelave narečnih podatkov je Avanesov s svojimi sodelavci leta 1957 izdal pri sovjetski akademiji znanosti prvi zvezek atlasa (*Atlas russkij narodnyh govorov central'nyh oblastej k vostoku ot Moskvy*) s priloženo knjigo komentarjev in gradiva. S tem so bile vsaj za del ruskega jezikovnega ozemlja uresničene davne sanje ruskih dialektologov. Vzporedno so pod pokroviteljstvom Avanesova tudi beloruski dialektologi pripravili in izdali svoj atlas za celotno belorusko ozemlje v SSSR (1963).

Zaradi tako obsežnih izkušenj in neizpodbitne znanstvene avtoritete v teoretično-metodološki sferi in v praktični organizaciji dela je mednarodni slavistični komite poveril prav Avanesovu doslej najzahtev-

nejšo skupno slavistično nalogo — izdelavo slovanskega lingvističnega atlasa. Pri tem velikanskem znanstvenem podjetju, za katero je načelna izhodišča in načrt razložil Avanesov na moskovskem mednarodnem slavističnem kongresu leta 1958, sodelujejo vsi najpomembnejši slovanski dialektologi (deloma tudi neslovanski); večina gradiva je že zbranega, tako da bo za varšavski slavistični kongres (1973) predvidoma izšel poskusni zvezek lingvističnih kart.

Tretje delovno področje Avanesova, ki je neposredno povezano z dialektologijo, je zgodovina ruskega jezika v najširšem smislu. Na osnovi današnjega narečnega gradiva in starih izpizov je skušal ugotoviti narečno podobo vzhodnih Slovanov v več starejših fazah. Pri tem se ne opira samo na glasoslovje, ampak tudi na druga jezikovna območja, posebej na leksiko. Pred nekaj leti je izšla poskusna knjiga staroruskega slovarja (*Slovar' drevnerusskogo jazyka XI.—XIV.*, 1966) v redakciji najvidnejših ruskih jezikovnih zgodovinarjev, ki ji predseduje prof. Avanesov. Slovar naj bi podrobno in izčrpno prikazal vso starorusko (tj. vzhodnoslovansko) občnoimensko leksiko in tako vsaj za to obdobje daleč presegel slovar Sreznevskega. Staroruski slovar bo tudi trdno skupno izhodišče za nacionalne historične slovarje (ruski, ukrajinski, beloruski) od 14. stoletja naprej.

Profesor Avanesov pa se z veliko ljubeznijo loteva tudi normativnih vprašanj sodobnega ruskega knjižnega jezika. Sicer se je s praktičnimi vprašanji ruskega jezika ukvarjal že v tridesetih letih, ko je sestavljal učbenike ruščine za odrasle, vendar je večino del o ruskem naglasu in pravorečju objavil v petdesetih letih. V več izdajah sta izšli njegovi knjižici *Russkoe literaturnoe proiznošenie in Udarenie v sovremennom russkom literaturnom jazyke*. Nekateri kritiki so Avanesovu ob teh delih očitali, da bolj registrira in opisuje dejansko jezikovno stanje, namesto da bi predpisoval in normiral, toda za pazljivega bralca je zmeraj razvidno, kateri naglas ali izgovor ima avtor za »najbolj normalen«. Praktični rezultati navedenih del so združeni v slovarju Avanesova-Ožegova *Russkoe literaturnoe proiznošenie i udarenie. Slovar'-spravočnik (1959)*.

V zadnjem desetletju srečamo Avanesova največkrat kot glavnega redaktorja različnih jezikoslovnih zbornikov; to je nedvomno dokaz velikega znanstvenega zaupanja, na drugi strani pa mu jemlje preveč dragocenih moči.

Težko je na kratko označiti tako kompleksnega učenjaka, kakršen je Ruben Ivanovič Avanesov. Kdor ga je videl, kako pozorno poslušaja svojega slušatelja, ki mu v raztrganih stavkih pripoveduje o diplomski nalogi, kako temeljito odgovarja kandidatu na njegova vprašanja, se ne bo začudil, da je Avanesov eden tistih redkih učiteljev, ki imajo veliko število resnično ustvarjalnih, razgledanih in delavnih učen-

cev. In ti učenci ga ne malikujejo, ne sprejemajo njegovega nauka kot dogmo, ampak brez predsodkov in strahu ob njem iščejo in utirajo nova jezikoslovna pota. Samo v tej luči lahko doumemo velikansko ustvarjalno in organizacijsko moč Avanesova, saj so le ob tako harmoničnem sodelovanju mogoči tako presenetljivi delovni rezultati.

Franc Jakobin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

POGLED NA ZGODNJI RUSKI STRUKTURALIZEM

Vladimir J. Propp predstavlja s svojo monografijo o morfologiji ljudske pravljice (*Morfologija volšebnoj skazky*, 1928) enega najbolj znanih zgodnjih strukturalistov. Ne zamolčujeta ga danes niti R. Jakobson niti Barthes; slednjemu pomeni npr. Proppova metoda značilen strukturalističen postopek, ko je treba najpoprej opazovani predmet razstaviti, zdrobiti na člene, in ga potem na novo zaranžirati v celoto (tkim. simulakrum). Z njim razkrije strukturalist skrito urejenost-pravilo takšnega predmeta. — Propp sam je po analogiji z de Saussurovim ločevanjem med jezikom (posplošena pravila, slovnica) in govorom (vsakokratna in enkratna izreka) skušal ugotoviti splošna pravila za literarno sestavo oz. strukturo ljudske pravljice. Za izhodišče si je izbral funkcije delujočih oseb v besedilu. Ugotovil je namreč, da je takšnih funkcij razmeroma malo, čeprav je v pravljičah mogoče najti množice različnih oseb. Torej, je sklepal, se morajo iste funkcije v različnih pravljičah povezovati z različnimi osebami. Iz tega sklepa pa izhaja tudi temeljno Proppovo odkritje, ki je naravnost osupljivo: v vseh prvinskih ljudskih pravljičah se takšne funkcije ne glede na osebe ponavljajo v istem zaporedju, se pravi, da so vse pravljice enotipne. Na temelju ustrezne členitve sto in več ruskih ljudskih pravljič je Propp tako 1) naštel omenjene funkcije v zaporedju, kakršno velja kot pravilo, 2) na kratko označil bistvo sleherne funkcije ter ga opredelil z nazivno oznako in 3) določil znake zanje.

Za ponazoritev: Pravljičice se po Proppovi shemi začenjajo z izhodiščno situacijo (i), ki sicer še ne premore polne funkcije, poskrbi pa npr. za uvedbo glavnega junaka, za opis dogajališča, za naštetje družinskih članov ipd. Potem pa si sledijo v značilni verigi funkcije: I. Eden od članov družine gre z doma; a) ali starši — na delo, h kralju, trgovat, na vojno ipd.; b) ali otroci —

v goste, ribe lovit, v gozd po jagode ipd. II. Junaku je kaj prepovedano, zabičano, zapretno (npr. da ne črhne besede). III. Prepoved je prelomljena (funkciji II in III tvorita parno prvino: druga polovica pa more obstajati tudi brez prve); v pravljico vstopi s tem v zvezi antagonist. IV. Antagonistovo pozvedovanje (npr. volk pri Rdeči kapici). V. Antagonist zve o svoji žrtvi, kar je želel (npr. mačeha od zrcala o Sneguljčici). — In tako naprej — do zadnje, XXXI. funkcije: junak se poroči s kraljično in postane kralj(ica) oz. je nagrajen kako drugače.

K takšni osnovni shemi, ki pa kajpada za umetno pravljico ne velja več, niti ne za predelave ljudskih pravljič, je potem Propp dostavil še nekatera dodatna pravila: o prvinah, ki pomorejo medsebojni vezavi posameznih funkcij, o motivacijah, o distribuciji funkcij na osebe, o vključevanju novih oseb v zgodbo, o lastnostih dejavnih oseb in podobno. — Ko skuša potem na koncu določiti pojem pravljice, zatrjuje, da je morfološko mogoče imenovati pravljico sleherni osvobajanje od zla preko različnih vmesnih funkcij do svatbe oz. podobne končne nagrade. Ker pa lahko v pravljici nastopajo tudi različna zla, je seveda takšna pravljica zgradbeno zamotana, vsako zlo sproži namreč v pravljici novo verigo 31 funkcij. — Toliko na kratko o Proppu, ki je sicer dovolj znan.

— Zmagoviti pohod po znanstvenem svetu je Proppova monografija začela šele trideset let po izidu. Medtem ko sta jo leta 1928 pospremili le dve prejkone obligativni oceni, je po letu 1958 hitro doživela vrsto prevodov — v angleščino, italijanščino, nemščino, romunščino, poljščino, končno pa so jo leta 1969 nekoliko dopoljnovo ponatisnili tudi v SZ, kjer je bila publikomska razprodana. — Po spremni besedi E. M. Meletinskega v tej izdaji (»Strukturno-tipološko